

Komentar in karta: 2/17

SLA V142.01 'omet'

Mojca Horvat

1. Gradivo

Za pomen 'na zid enakomerno nanesena malta', knj. *omèt* (è), se v narečjih najpogosteje uporabljajo leksemi, prevzeti iz germanskih in romanskih jezikov. V osrednjih narečjih prevladujejo leksemi z *-rajh-*, tj. *rajh*, *rajha*, *obrajh*, *frajh* in *frajhovina*, v severnih *puč* in *ferpuč*, v severovzhodnih *mort/mord* in *majtar*, v zahodnih narečjih pa *malta*. Leksem *omet* je redek, kot samostojno poimenovanje je prisoten le v štajerski narečni skupini, drugod pa se pojavlja večinoma kot dvojnično poimenovanje z označevalnikom novejšje (T236, T241) ali s posebnim pomenom ('iz blata' v T378 in 'drugi sloj' v T383). Leksema *omaz* in *zmaz* se uporabljata v manjšem arealu v panonski narečni skupini, medtem ko sta leksema *žbuk-* in *fasada* redka in razpršena. V nekaterih točkah samostalniškega poimenovanja ne poznajo, pač pa tam uporabljajo (iz)glagolske oblike, npr. *obrajhano*, *rajhanje*, *rajhati*, *obvrženo* in *ven spucano*, ki pa niso analizirane.

Zapisani leksemi imajo v posameznih govorih še dodatne pomenske oznake, nanašajoče se npr. na videz (pomen 'sveže' imata leksema *malta* v T185 in *mort/mord* v T260, pomen 'suho' pa leksem *rajh* v T185), na način nanašanja ometa (*čakaturan* 'ometano na slamo' v T066) ali na snov, iz katere je omet (*omet* 'iz blata' v T378, *žbuk-* 'iz malte' v T383, *zmaz* 'iz blata, plev in apna' v T401, *mort/mord* 'iz apna in peska' v T378), leksem *šefiat* v T170 ima pomen 'omet na stropu'. Leksema *frajh* v T252 in *malta* v T236 sta opredeljena kot starejši različici.

2. Morfološka analiza

omet < **o(b)-met-ɔ* ← **o(b)-met-a-ti* ← **ob-* 'ob, pri, okoli' + *met-a-ti 'metati' ← *mesti (< *met-ti) 'mesti, pometati, metati'

zmaz < *sɔ-maz-ɔ ← *sɔ-maz-a-ti ← **sɔ(n)-* 'skupaj z; od zgoraj navzdol' + *maz-a-ti 'mazati'

omaz < **o(b)-maz-ɔ* ← **o(b)-maz-a-ti* ← **ob-* 'ob, pri, okoli' + *maz-a-ti 'mazati'

zid < *zid-ɔ 'zid' ← *zid-a-ti 'zidati' ← *zɔd-a-ti *zidɔ (< *zid-jɔ) 'z glino, ilovico ali blatom zapolnjevat iz vej narejeno steno'

rajh < *rajx-ɔ, nejasno, morda imitativnega izvora (ESSJ III: 146, Snoj 2003: 158)

rajha < *rajx-a

rajhanje < *rajx-a-n-ɔj-e ← *rajx-a-ti

obrajh < *ob-rajx-ɔ ← *ob-rajx-a-ti ← **ob-* 'ob, pri, okoli' + *rajx-ɔ

- Frajh** < *frajx-*ɔ* (F ≥ p v T174, T175, T176, T177, T214, T219, T228, T229)
frajhovina < *frajx-ov-in-a ← *frajx-*ɔ*
- mAlta** < *(*malt*)-*a* ← it. *malta*, furl. *malte* 'malta, omet' (A ≥ e v T285, T290, T291)
- majtar** < *(*majtar*)-*ɔ* ← nem. *Malter* 'malta' ali madž. *malter* 'malta' (po disimilaciji *l-r* ≥ *j-r*)
- mort/mord** < *(*mort*)-*ɔ*/*(*mord*)-*ɔ*, nejasno, prim. stvnem. *morter* 'malta', nem. *Mörtel* 'malta'
špricmort < *(*špricmort*)-*ɔ*, nejasno, prim. nem. *Spritzmörtel* 'brizgana malta'
- puc** < *(*puc*)-*ɔ* ← nem. *Putz* 'omet'
- ferpuc** < *(*ferpuc*)-*ɔ* ← nem. *Verputz* 'omet'
- žbuk-** < *(*žbuk*)- ← hrv. *žbuka* 'omet'
- lapor** < *(*lapoř*)-*ɔ*, prevzeto od predslovanskih staroselcev, morda v zvezi z lj. lat. *albāris 'belkast' (Snoj 2003: 345)
- mir** < *(*myr*)-*ɔ* ← lat. *mūrus* 'zid'
- čakatur**, nejasno, verjetno v zvezi s *štokatur* ← nem. *Stuckatur* ← it. *stuccatura* po prehodu *š- ≥ č-*; prim. tudi medmursko hrv. *čeketur* 'strop iz debelih desk'
- čakaturan**, nejasno, glej *čakatur*
- šeftat**, nejasno

3. Posebnosti kartiranja

Kot enkratnice so kartirani leksemi *čakaturan* v T044, *mir* v T051, *zid* v T331 in *lapor* v T391, ki jih zaradi odsotnosti pomenskih pojasnil ni mogoče z gotovostjo obravnavati kot relevantne.

Kot enkratnice z *-rajh-* so kartirani leksemi *obrajh* v T194, *rajhanje* v T102 in *frajhovina* v T395.

Kot enkratnica z *mort-* je kartiran leksem *špricmort* v T364, ki ga je sicer kot drugi leksem ob leksemu *omet* mogoče obravnavati kot specifično in ne splošno poimenovanje, kar pa zaradi odsotnosti podatkov o pomenu leksema ni dokončno razjasnjeno.

Kot tretji in nadaljnji odgovor v posamezni točki so z znakom za komentar kartirani leksemi *rajh* v T097, *šeftat* v T170, *malta* v T202 in T234, *omet* v T236 in T415, *frajh* v T176, T287 in T381 in *čakatur* 'omet s slamo' v T049 ter besednovrstno neustrezni odgovor *obrajhano* v T097.

Kot nerelevanten je kartiran leksem *bajsa* 'barva na leseni steni', zapisan v T049. Leksem *fasada*, zapisan v točkah T407, T408, T409, T413 in T415, ima najverjetneje pomen 'zunanja stran stavbe', zato je tudi ta na karti kartiran kot nerelevanten odgovor.

Kot nerelevantni so kartirani besednovrstno neustrezni odgovori: *obrajhano* v T064, T070, T079 in T144, (*ven*) *spucano* v T404, *ometali* v T385, *ometati* v T311, *obrajhati* v T066 in *obvrženo* v T002 in pomensko neustrezen leksem *maltra* v T003, ki poimenuje snov, iz katere je omet.

4. Uporabljena dodatna literatura

/

5. Primerjaj

SLA: V139.01 *strop* (2/14); OLA: /; ALE: /; SDLA-SI: /; ALI: /; ASLEF: /; HJA: /; ÚMNYA: 36

6. Etnološka osvetlitev

Ometi so bili v preteklosti in so tudi danes izdelani iz različnih vrst malt, ki se delijo v dve osnovni skupini, in sicer na zračne in hidravlične malte. Zračne malte vežejo in se strjujejo samo na stiku z zrakom, zato se njihovo strjevanje upočasni v zelo vlažnem okolju. Hidravlične malte vežejo tako na zraku kot tudi v vodi in se hitreje strjujejo in so odpornejše v vlažnem okolju. V preteklosti in vse do začetka 20. stoletja, ko se je splošno uveljavil cement in je nastopila doba hidravličnih malt, je bila med zračnimi maltami najbolj pogosta starodavna ilovnata malta (vezivo je ilovica, pogosto ji za večjo trdnost dodajajo seseklano slamo in žitne pleve, redči se z vodo), nato apnena malta (agregat je pesek, vezivo apno, redči se z vodo), štukaturna malta (agregat sta marmornati prah in sadra, tj. kalcijev sulfat z vezano kristalno vodo, vezivo gašeno apno, redči se z vodo) in mavčna malta (agregat in vezivo v celoti nadomešča mavec, tj. kalcijev polhidrat, ki nastane iz žgane sadre pri segrevanju na 100° C). Med hidravličnimi maltami sta najbolj poznani in v sodobnem gradbeništvu zelo uporabni cementna (agregat je pesek, vezivo je cement, redči se z vodo) in podaljšana malta (približen recept za izdelavo, ki ga pozna večina ljubiteljskih graditeljev: agregat je pesek (deset lopat), vezivo pa sta apno (tri lopate) in cement (ena lopata), redči se z vodo).

Iz teh zračnih in hidravličnih malt so nastajali različno izvedeni ometi na zunanjih zidovih hiš. Med najstarejše, če že ne prvobitne na našem ozemlju sodi ilovnati omet, izdelan iz ilovnate malte. Poznan je bil že v neolitskem obdobju. (Arheologi ostankom ilovnatih ometov, ki so se ohranili iz najstarejših obdobj človeške zgodovine, pravijo hišni lep. Ilovica, ki je bila namazana na pleteno leseno ogrodje stavbe, se je na mestih ob ognjiščih sčasoma tako utrdila in spremenila strukturo kot žgana glina oziroma žgana ilovica in je postala skorajda neuničljiva ter se je ohranila več stoletij. Ilovnati omet je bil v rabi približno do konca 19. stol. Splošno razširjen je bil v severovzhodni, vzhodni in jugovzhodni Sloveniji, v severovzhodni Sloveniji in zlasti na Goričkem (Strehovski in Filovski breg) pa še danes z ilovnato malto obnavljajo poškodovane ilovnate omete predvsem na lesenih hišah oziroma stanovanjskih in gospodarskih delih vinogradniških stavb – kleti. Ilovnati ometi so vsebovali seseklano slamo in žitne pleve, navadno pa so se oprijemali lesenih sten, ki so jih ponekod pred ometavanjem obili s preklanimi leskovimi ali gabrovimi letvami, sicer pa so ilovnato malto večinoma nanašali neposredno na leseno osnovo in se je omet dodatno utrjeval na podlago z rednim letnim beljenjem z apnenim mlekom ali raztopljenimi glinami različnih barv v času pred veliko nočjo. Na nekaterih

ilovnatih ometih je bilo mogoče prepoznati in prešteti tudi po več kot štirideset beljenj (beležev), največ apneno belih, pa tudi z dodatki barvil. V take beleže po ponavadi vmešavali kravje iztrebke, da so povečali razkužilno moč (amoniak) in vezivnost (neprebavljena celulozna vlakna).

Ilovnate omete na armaturni podlagi iz letev ali trstike na zunanosti lesenih sten so ponekod poznali pod imenom *štokodór*, saj je bila tehnika in tudi oblikovanje ometov podobna likovno in gradbeno zahtevnejšim izvedbam ometov na stavbah privilegiranih družbenih slojev, zlasti v cerkvah, gradovih, dvorcih, palačah idr. Tak *štokodór* na letvah na kmečkih hišah je izpričan od 17. stoletja dalje, zlasti pogost pa je bil v 19. stoletju na lesenih hišah na Kranjskem, saj so z njim ustvarjali videz zidanih stavb. (Štokodor na stenski ali stropni trstiki se je v zadnji tretjini 20. stoletja obdržal le še pri obnovitvenih delih, danes omete s trstiko izvajajo le še pri obnovi kulturne dediščine, če je zaščiteni objekt že v osnovi vseboval take omete.)

Apneni ometi so bili uveljavljeni v bivalnih okoljih višjih družbenih plasti. Razširjeni so bili na vsem današnjem slovenskem ozemlju. Kot najstarejši so se ohranili gotski in pozneje še renesančni in baročni zaglajeni ometi, ki so jih zidarji na večinoma kamnito podlago (zid) nanašali z različno oblikovanimi zidarskimi žlicami. Marsikje so se ohranili ti stari ometi značilnega videza in s sledovi zidarskih žlic. Pri najbolj reprezentančnih stavbah so v take sveže omete vrezovali različne ornamente in smernice za nadaljnjo poslikavo zlasti na vogalih (t. i. šivani robovi), vodoravnih pasovih med etažami, ob poslikavah in drugod.

Razvito je bilo tudi štukaterstvo, to je umetnostna obrt izdelovanja plastičnega reliefnega ali figuralnega stavbnega okrasja tako v notranjščinah kot na zunanjščinah hiš. Ohranjenih je kar nekaj primerov takšnega fasadnega krašenja (hiša na Ptujju z rastlinskimi ornamentami na pročelju, ki nekatere spominjajo na obraze kurentov, Logarjeva hiša tik pod kamniškim gradom, hiše v Kunšperku, v Rogatcu in drugod). Najzgodnejši ohranjeni primeri štukatur na Slovenskem so iz 16. stoletja. Že v drugi polovici 19. stoletja so se uveljavili sestavljivi in montažni moduli iz štukaturne mešanice, tudi sadre, za reliefno krašenje reprezentančnih notranjih prostorov (npr. Vila Bella na Bledu), danes prevladujejo moduli iz stiropora. Štukaterstvo je po drugi svetovni vojni kot obrt popolnoma zamrlo, čeprav že izdelane štukature iz različnih gradiv, kupljene v velikih trgovinah z gradbenim materialom, še vedno uporabljajo za okraševanje stanovanj.

Z razvojem gradbeniških tehnik zlasti v 2. polovici 19. stoletja so se uveljavili apneni zaribani ometi, ki so jih zidarji izvajali z dodatnim zidarskim orodjem, zlasti s t. i. zidarskimi deskami, s katerimi so oblikovali izravnalne pasove (*faže*), z ravnimi latami za izravnavo fasadnih polj in drugimi. Sčasoma se je uveljavilo dvoplastno nanašanje ometov, in sicer najprej grobi apneni, po njihovi utrditvi pa še fini zaribani apneni ometi. Navadno so takšne omete graditelji še pobelili, večinoma z apnenimi beleži, ki so jim dodajali industrijsko izdelana barvila.

Z uveljavljanjem hidravličnih malt, zlasti cementne in podaljšane malte, se omenjeni delovni postopki niso bistveno spremenili, le grobi ometi so imeli primešane cemente.

Na kamnitih zidovih še danes na trdo podlago najprej nanesejo grobo cementno malto, da sprime razpoke in poveže podlago, nato grobi omet iz podaljšane malte in nazadnje še fini omet iz mivke, apna, nekaj cementa in vode.

V začetku 60. let 20. stoletja so se na novozgrajenih hišah uveljavljali ometi z mehanskim strganjem grobih ometov iz podaljšane malte – ponekod so bili poznani pod imenom *edlpuc*. V naslednjih letih so se uveljavile še druge nove tehnike ometavanja, kot je na primer bavarski omet (vodoravno drgnjenje stiropora po sveže nanešeni podaljšani malti).

Prim.: Hazler 2000; Hazler 2000c; Kavčič 2001; Klajder 2006; Novljan 2000; Verbovšek Judež 2000

7. Skica

